

Олександр ІЩЕНКО,
начальник відділу
науково-методичного забезпечення діяльності
Вищої кваліфікаційної комісії суддів України
Національної школи суддів України,
кандидат юридичних наук

Ніна КУЧЕРУК,
провідний науковий співробітник відділу
науково-методичного забезпечення діяльності
Вищої кваліфікаційної комісії суддів України
Національної школи суддів України

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРЕЮДИЦІЙНІСТЬ СУДОВИХ АКТІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Проблема преюдиційності судових актів у господарському процесі дедалі більше привертає увагу науковців та практиків. Це обумовлено, зокрема, труднощами у застосуванні відповідних норм процесуального права та відсутністю єдиної судової практики.

Питання преюдиційності досліджувалося у працях таких вчених та практиків, як М. Штефан, Я. Зейкан, Л. Ніколенко, В. Масюк, Т. Степанова, С. Васильєв, Д. Шилін та інших. Ця проблема має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки врахування преюдиційного характеру фактів при вирішенні спору дозволяє уникнути прийняття суперечливих рішень і як наслідок – уніфікувати судову практику.

Метою цієї статті є дослідження поняття преюдиційності та її меж у господарському процесі, переліку процесуальних документів, факти у яких мають преюдиційне значення при вирішенні господарського спору, а також співвідношення преюдиційності із обов'язковістю та законною силою судового рішення.

Термін «преюдиціальність» походить від латинського *praedictum* і перекладається як «попереднє рішення»¹. Слід зазначити, що у літературі відсутнє єдине розуміння поняття преюдиційності судового акта, а окремі науковці розрізняють поняття «преюдиція», «преюдиціальність» та «преюдиціальний». Так, В. Масюк вважає, що преюдиція – це встановлене процесуальним законом правило (нетиповий нормативний припис) звільнення від доказування обставин, установлених рішеннями суду у цивільній, господарській, адміністративній справі, при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини; преюдиціальність становить обов'язок суду, який розглядає цивільну справу, визнати такими, що не потребують доказування, обставини, встановлені рішенням суду, що набрало законної сили; преюдиціальний – той, що існує, встановлюється на підставі попереднього рішення суду; той, що стосується попереднього вирішення справи². В. Ярков зазначає, що преюдиціальний, тобто такий, що відноситься до попереднього судового рішення, означає вирішеність деяких фактів, які не потрібно знову доказувати³. С. Васильєв розглядає преюдиціальність як неможливість для осіб, які брали участь у справі, та їх правонаступників оспорювати, а для суду – досліджувати в іншому процесі факти і правовідносини, встановлені рішенням суду, яке набрало законної сили⁴. Немає однак єдності у літературі щодо того, чим власне є преюдиційність – властивістю судового рішення, наслідком його обов'язковості, властивістю законної сили судового рішення чи її складовою⁵. Так, М. Штефан виводить преюдиціальність із загальнообов'язковості судового рішення⁶. При цьому він також зазначає, що преюдиціальність фактів ґрунтується на правовій властивості законної сили судового рішення і визначається його суб'єктивними і об'єктивними межами⁷. О. Хотинська теж вказує на обов'язковість у преюдиціях, яка полягає у тому, що преюдиціальні обставини є для суду обов'язковими, покладаються в основу рішення без доказування⁸. Р. Гаврік вважає, що преюдиційність є наслідком набрання рішенням законної сили, властивістю судового рішення⁹. О. Кот розглядає преюдиціальність як компонент законної сили судового рішення разом із

¹ Див.: Савчак А. Преюдиціальність рішень Конституційного Суду України: теоретично-правовий аспект // Публічне право. – 2011. – № 2. – С. 28.

² Див.: Масюк В.В. Презумпції та преюдиції в цивільному судочинстві: Монографія. – Харків: Право, 2011. – С. 122.

³ Див.: Арбитражный процесс: Учебник / Под ред. В.В. Яркова. – М.: Юристъ, 2002. – С. 129.

⁴ Див.: Васильєв С.В. Цивільний процес: Навч. посібн. – Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. – С. 279.

⁵ Див.: Гаврік Р.О. Преюдиційність як властивість судового рішення у цивільній справі, що набрало законної сили [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=68

⁶ Див.: Штефан М.Й. Цивільний процес. Підручн. – К.: Ін Юре, 1997. – С. 369.

⁷ Див.: Там само. – С. 256.

⁸ Див.: Хотинська О.З. Преюдиціальність як прояв обов'язковості судових рішень // Вісник Академії адвокатури України. – 2005. – Вип. 4. – С. 40.

⁹ Див.: Гаврік Р.О. Вказ. праця.

обов'язковістю та виключністю¹. При цьому він зазначає, що доти, доки судовий акт у господарському процесі не набрав законної сили, відсутні жодні підстави говорити про обов'язковість, преюдиціальність та інші характеристики, що у сукупності характеризують судовий акт як акт органу правосуддя². На думку С. Фурси, преюдиціальність як одна з ознак судового рішення повинна розглядатися як прямий і безпосередній наслідок рішення, що набрало законної сили³.

У законодавстві України преюдиційність судових рішень визначена як вид їх обов'язковості. Так, відповідно до ч. 2 ст. 13 Закону України від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій і статус суддів» обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається процесуальним законом.

Ми погоджуємося з визначенням преюдиційності як обов'язковості врахування судових актів для інших судів та вважаємо, що воно відповідає практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Так, у рішенні від 25 липня 2002 р. у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України» ЄСПЛ зазначив, що одним з основних елементів верховенства права є принцип правової визначеності, який, зокрема, передбачає, що у будь-якому спорі рішення суду, яке набрало законної сили, не може бути поставлене під сумнів. Щодо співвідношення преюдиційності і законної сили судового рішення вважаємо, що чинність судового рішення є обов'язковою умовою преюдиційності, оскільки скасоване рішення або те, що не набрало законної сили, не матиме правових наслідків, передбачених ст. 35 Господарського процесуального кодексу (ГПК) України. Разом з тим не можна повністю ототожнювати преюдиційність із обов'язковістю судового рішення, адже, крім обов'язковості врахування, Закон «Про судоустрій і статус суддів» передбачає обов'язковість виконання судових рішень.

Слід також зазначити, що якщо законодавець використовує поняття «преюдиційності», то у Рішенні Конституційного Суду України у справі від 8 вересня 2009 р. № 19-рп/2009 за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 10 постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання соціального захисту окремих категорій громадян» йдеться про «преюдиціальне» значення рішень Конституційного Суду України.

На нашу думку, більш доцільним у господарському процесі є використання поняття «преюдиційність», оскільки саме цей термін передбачений Законом «Про судоустрій і статус суддів», який, крім того, містить посилання на її визначення процесуальним законом. Водночас використання терміна «преюдиціальність» у господарському судочинстві не повинно вважатися

¹ Див.: *Кот О.* До питання щодо законної сили судових актів у господарському процесі // *Право України.* – 2010. – № 4. – С. 300.

² Див.: Там само.

³ Див.: *Фурса С.Я.* Цивільний процес України: Академічний курс. – К.: КНТ, 2009. – С. 695.

помилкою, адже термінологічна неузгодженість не може призводити до неоднакового розуміння фактично однакових за своєю суттю та правовими наслідками понять.

Зміст преюдиційності у господарському судочинстві розкривається у ст. 35 ГПК України, відповідно до якої факти, встановлені рішенням господарського суду (іншого органу, який вирішує господарські спори), за винятком встановлених рішенням третейського суду, під час розгляду однієї справи, не доводяться знову при вирішенні інших спорів, в яких беруть участь ті самі сторони. Вирок суду в кримінальному провадженні, що набрав законної сили, є обов'язковим для господарського суду при вирішенні спору з питань, чи мали місце певні дії та ким вони вчинені. Рішення суду в цивільній справі, що набрало законної сили, є обов'язковим для господарського суду щодо фактів, які встановлені судом і мають значення для вирішення спору. Факти, які відповідно до закону вважаються встановленими, не доводяться при розгляді справи.

Водночас, надаючи у господарському процесі преюдиційного значення фактам, встановленим у рішеннях суду в цивільних та господарських справах, поза увагою законодавця залишилися судові рішення в адміністративних справах.

У цьому аспекті Вищий господарський суд України у листі від 12 березня 2009 р. № 01-08/163 «Про деякі питання, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів України у другому півріччі 2008 року щодо застосування норм Господарського процесуального кодексу України» зазначив, що відсутність безпосередньої вказівки з цього приводу в зазначеній статті ГПК зумовлена винятково тією обставиною, що її формулювання належить до того періоду часу, коли адміністративного судочинства як такого ще не існувало.

Разом з тим відсутність такого законодавчого регулювання на сьогодні компенсується роз'ясненнями та рекомендаціями вищих судових інстанцій. Так, у наведеному вище листі від 12 березня 2009 р. № 01-08/163 Вищий господарський суд України зазначає, що за змістом та спрямованістю положень ст. 35 ГПК рішення суду в адміністративній справі, що набрало законної сили, є обов'язковим для господарського суду щодо фактів, які встановлені судом і мають значення для вирішення спору, – з тих самих підстав, що й рішення суду в цивільній справі (ч. 4 ст. 35 ГПК).

Проте такий правовий підхід, на нашу думку, не можна визнати обґрунтованим, оскільки, по-перше, відповідно до ст. 13 Закону «Про судоустрій і статус суддів» обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається процесуальним законом; по-друге, фактично пропонується застосування аналогії процесуального закону, яка, як правило, не є притаманною для господарського судочинства.

При цьому іншу позицію викладено у постанові Пленуму Вищого господарського суду України від 26 грудня 2011 р. № 18 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами

першої інстанції», згідно з якою хоча фактам, встановленим іншими судовими рішеннями, крім зазначених у ст. 35 ГПК, й не надано преюдиціального значення для господарських судів, але вони мають враховуватися судами у розгляді справ з урахуванням загальних правил ст. 43 цього Кодексу щодо оцінки доказів.

Така правова позиція повною мірою відповідає чинному на сьогодні господарському процесуальному законодавству.

Аналіз норм ГПК та Кодексу адміністративного судочинства України дає підстави стверджувати, що факти, встановлені рішенням суду в адміністративній справі, мають використовуватись господарськими судами у розгляді справ як преюдиційні, проте лише після внесення відповідних змін до ГПК.

Результати дослідження преюдиційності судових актів були б неповними без визначення її меж у господарському судочинстві. Це питання досліджувалося у науці як цивільного процесуального, так і господарського процесуального права. Так, В. Ярков вважає, що преюдиціальність має свої об'єктивні (стосуються обставин, встановлених рішенням суду в раніше розглянутій справі, що набрало законної сили) і суб'єктивні (наявність одних і тих самих осіб, які беруть участь у справі, або їх правонаступників в первинному і наступних процесах) межі¹. Водночас Я. Зейкан розглядає склад суб'єктів, яких стосується преюдиційність, поряд з її межами. При цьому автор зазначає, що преюдиційність має свої критерії, пов'язані зі складом суб'єктів, яких вона стосується, та її межами, які встановлені рішенням суду або вироком, для яких встановлено різні критерії преюдиційності².

Частково суб'єктивні та об'єктивні межі (критерії) закріплені і у господарському процесуальному законодавстві. При цьому наявність суб'єктивних меж залежить від того, до якого виду судочинства належить рішення, що містить преюдиційні факти. Так, факти, встановлені рішенням суду в цивільній справі, мають для господарського суду преюдиційне значення незалежно від суб'єктного складу сторін. Ця позиція викладена в інформаційному листі Вищого господарського суду України від 21 листопада 2011 р. № 01-06/1623/2011 «Про практику застосування Вищим господарським судом України у розгляді справ окремих норм процесуального права», згідно з яким преюдиційне значення для господарського суду мають факти, встановлені загальним судом у рішенні в будь-якій цивільній справі, незалежно від суб'єктного складу сторін у справі, що розглядається господарським судом. Що стосується фактів, встановлених рішенням господарського суду, то вони будуть обов'язково враховуватись судами лише за умови повної тотожності складу сторін спору, в тому числі і в тих випадках, коли

¹ Див.: Арбитражный процесс: Учебник / Под ред. В.В. Яркова. – М.: Юристъ, 2002. – С. 129.

² Див.: Зейкан Я.П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України / 2-ге вид., доп. – К.: Юридична практика, 2007. – С. 123.

в іншому спорі сторони мали інший процесуальний статус (наприклад, позивач у цій справі був відповідачем в іншій, а відповідач у цій справі – позивачем в іншій).

Водночас вважаємо, що законодавчо закріплене обмеження використання фактів, встановлених у рішенні господарського суду за суб'єктивним складом сторін спору, не є доцільним, оскільки може призводити до ситуацій, коли в межах господарського судочинства по-різному вирішуватимуться одні й ті самі питання.

Важливим при застосуванні норм щодо преюдиційності судових актів є вирішення питання щодо обов'язковості врахування господарськими судами фактів, які містяться у постановах господарських судів апеляційної та касаційної інстанцій. Так, у ст. 35 преюдиціального значення надається фактам, встановленим рішенням господарського суду. При цьому ч. 1 ст. 4-5 «Судові рішення» цього Кодексу передбачено, що господарські суди здійснюють правосуддя шляхом прийняття обов'язкових до виконання на усій території України рішень, ухвал, постанов. Рішення і постанови господарських судів приймаються іменем України.

З наведеного можемо зробити висновок, що постанова є видом судового рішення, а тому факти, що у ній містяться, мають преюдиційне значення та, відповідно, повинні враховуватися судами на підставі ст. 35 ГПК.

Разом з тим Пленум Вищого господарського суду України у згаданій вище постанові від 26 грудня 2011 р. № 18 зазначив, що не надається преюдиціального значення також фактам (обставинам), зазначеним у судових рішеннях касаційної інстанції, оскільки останню не наділено правом, зокрема, встановлювати або вважати доведеними обставини і вирішувати питання, пов'язані з доказуванням (ч. 2 ст. 111-7 ГПК) – за винятком випадків, коли касаційна інстанція, скасувавши рішення попередніх судових інстанцій, прийняла нове рішення на підставі встановлених ними обставин.

Проте вважаємо, що відсутність у суду касаційної інстанції повноважень встановлювати обставини не свідчить про відсутність таких обставин (фактів) у тексті винесеної ним постанови, адже за змістом ч. 1 ст. 111-7 ГПК касаційна інстанція перевіряє застосування судом першої чи апеляційної інстанцій норм матеріального і процесуального права на підставі встановлених судами попередніх інстанцій фактичних обставин справи незалежно від того, чи вона приймає нове, змінює попереднє чи залишає рішення в силі.

Неоднозначно застосовується в судовій практиці ч. 3 ст. 35 ГПК, відповідно до якої вирок суду в кримінальному провадженні, що набрав законної сили, є обов'язковим для господарського суду при вирішенні спору з питань, чи мали місце певні дії та ким вони вчинені.

З наведеної правової норми випливає, що преюдиційне значення надається лише вироку суду в кримінальному провадженні, який набрав законної сили, а не будь-якому процесуальному документу, винесеному у кримінальному провадженні.

Слід також зазначити, що доведенню не підлягають лише встановлені вироком суду питання про те, чи мало місце вчинення певної дії конкретною особою; всі інші факти підлягають доказуванню, незважаючи на те, що вони викладені у вирокі.

Водночас у правозастосовній практиці преюдиціальне значення надається і іншим процесуальним документам у кримінальному провадженні (раніше – кримінальній справі). Так, у господарській справі № 11/5007/26/11 суд зазначив, що винесення постанови у кримінальній справі, як і вироку є процесуальною формою закінчення судового процесу; у випадку закінчення провадження у кримінальній справі щодо особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, постановленням іншого процесуального документа, ніж вирок, зокрема, за спливом строків давності, внаслідок акта амністії, помилування, недосягнення віку кримінальної відповідальності, у зв'язку зі смертю, на підтвердження наявності обставин, що передбачені нормою ст. 35 ГПК України, суд може враховувати постанову районного суду за результатами розгляду кримінальної справи¹.

Проте і у Кримінально-процесуальному кодексі (КПК) України 1960 р. (який був чинний на час вирішення спору у справі № 11/5007/26/11), і КПК 2012 р. розрізняються поняття вироку і ухвали (постанови).

За таких обставин факти, зазначені в інших процесуальних документах у кримінальному провадженні, можуть враховуватися судами при розгляді справ з урахуванням ст. 43 ГПК України щодо оцінки доказів, а не ст. 35 цього Кодексу в частині преюдиційності фактів.

Підсумовуючи, зазначимо, що проведене дослідження преюдиційності судових актів у господарському процесі дає підстави для висновку про недостатню урегульованість цього питання на законодавчому рівні та доцільність внесення змін до чинного ГПК. Так, преюдиційного значення необхідно надати фактам, що встановлені судовими рішеннями в адміністративній справі, які набрали законної сили; зі ст. 35 ГПК слід виключити норми, які ставлять можливість урахування рішення господарського суду в залежність від тотожності сторін спору; варто встановити єдині умови для надання преюдиційності фактам, встановленим у рішеннях у господарській, цивільній та адміністративній справах. Крім того, доцільним видається доповнення ст. 35 ГПК нормою, відповідно до якої факти, встановлені судовим рішенням в господарській, адміністративній, цивільній справах, що набрали законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлені ці факти.

¹ Див.: Постанова Вищого господарського суду України від 3 липня 2012 р. у справі № 11/5007/26/11 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25119558>

ИЩЕНКО О., КУЧЕРУК Н. До питання про преюдиційність судових актів у господарському процесі.

У статті розглядаються питання преюдиційності судових актів у господарському процесі та її меж, можливості надання преюдиційного значення іншим, окрім наведених у ст. 35 Господарського процесуального кодексу України, судовим актам. Вносяться пропозиції щодо доповнення норм Господарського процесуального кодексу України, котрі визначають перелік процесуальних документів, що містять преюдиційні факти, та умови їх застосування.

Ключові слова: преюдиційність, обов'язковість судових актів, межі преюдиційності у господарському процесі, вирок суду.

ИЩЕНКО А., КУЧЕРУК Н. К вопросу о преюдициальности судебных актов в хозяйственном процессе.

В статье рассматриваются вопросы преюдициальности судебных актов в хозяйственном процессе и ее пределов, возможности предоставления преюдициального значения другим, кроме приведенных в ст. 35 Хозяйственного процессуального кодекса Украины, судебным актам. Вносятся предложения касательно дополнения норм Хозяйственного процессуального кодекса Украины, которые определяют перечень процессуальных документов, содержащих преюдициальные факты, и условия их применения.

Ключевые слова: преюдициальность, обязательность судебных актов, пределы преюдициальности в хозяйственном процессе, приговор суда.

ISHCHENKO O., KUCHERUK N. Prejudicial acts in the economic process and its limits.

The article considering the prejudicial acts in the economic process and its limits, the possibility of prejudicial value other, than specified in art. 35 Economic Code of Ukraine, legal acts. Made proposals for additions norms Economic code of Ukraine, which determine the list of procedural documents containing prejudicial facts and conditions of their use.

Key words: prejudicial, obligation of judicial acts, limits of prejudicial in the economic process, the verdict.